

M. Gimbutienės skaitymams būtina likusios archeologų bendruomenės dalies paspirtis, tačiau tik retas jų atlieka mokslinius tyrimus, rengia straipsnius ir publikacijas. Aktyviausiųjų indėlis į M. Gimbutienės skaitymus yra svarus ir reikšmingas, deja, jo labai trūko 2015 m., kai baigėsi arba artėjo prie pabaigos didieji tyrimų projektai, Lietuvos mokslo tarybos remiami pagal visuotinę mokslininkų dotaciją (šiems projektams vadovavo Albinas Kuncevičius, A. Čivilytė, G. Piličiauskas).

Sunku pasakyti, kuo M. Gimbutienės skaitymai taps ateityje, tačiau šiuo metu tai yra vieta, kur akademinis jaunimas ir profesionalai eina mokslinių ieškojimų keliu, noriai keičiasi idėjomis, atvirai dalijasi patirtimi. Kiekvienas besidomintis Lietuvos archeologija, iš dalies – tiksliaisiais ir gamtos mokslais, čia gali išgirsti tai, kas dar nepaskelbta internete, leidiniuose ir juo labiau vadovėliuose.

Aš asmeniškai labiausiai branginu tai, kad per M. Gimbutienės skaitymus kaskart tiesiamas tiltas tarp mokslo ir visuomenės – šiuolaikinėje lietuvių kultūroje klausimas apie archeologijos mokslo vietą ir vaidmenį, archeologinių tyrimų prasmę ir reikšmę keliamas dažnai, bet retai sulaukia atsakymo. M. Gimbutienės skaitymuose ir moksliniuose pašnekesiuose po pranešimų dažnai kalbama būtent apie tai ir *tai* iš esmės, akivaizdžiai plečia mūsų žinias bei supratimą.

Taip pat nepaprastai svarbu pabrėžti, kad M. Gimbutienės skaitymai kyla iš geros valios ir susitelkimo. Džiaugiuosi ir didžiuojuosi archeologais, kuriems pranešimas M. Gimbutienės skaitymuose buvo pirmasis, įsimintinas, stiprinantis ir suteikiantis pasitikėjimo. Šie skaitymai – tai mūsų vidinė pastanga, kiekvieno dalyvio – rengėjo, pranešėjo, klausytojo – savanoriškas, laukiamas, svarus įnašas į lietuvių mokslą ir kultūrą.

Vykintas VAITKEVIČIUS

12-OJI ŠIUOLAIKINĖS IR ISTORINĖS TEORINĖS ARCHEOLOGIJOS KONFERENCIJA „TAMSIEJI NAUJAUSIEJI LAIKAI: TOTALITARIZMO, AUTORITARIZMO IR REPRESIJŲ ARCHEOLOGIJA“

2014 m. spalio 31 – lapkričio 2 d. Čekijoje, Vakarų Bohemijos mieste Pilzene, vyko 12-oji šiuolaikinės ir istorinės teorinės archeologijos (*Contemporary and Historical Archaeology in Theory* – CHAT) konferencija „Tamsieji naujausieji laikai: totalitarizmo, autoritarizmo ir represijų archeologija“ (*CHAT 2014: Dark Modernities – Archaeologies of Totalitarianism, Authoritarianism, and Repression*). CHAT grupė buvo įkurta 2003 m. vasarį Jungtinėje Karalystėje, jos

tikslas – suburti naujausiuosius laikus¹ tyrinėjančius archeologus, plėtoti tiek Jungtinės Karalystės, tiek ir kitų valstybių tyrėjų bendradarbiavimą, skatinti tarpdalykines naujausiųjų laikų archeologijos studijas.

Viena žymiausių CHAT grupės veiklos krypčių – kasmetinės tarptautinės lapkritį rengiamos konferencijos. Iki šiol net devynios iš 11-os konferencijų buvo surengtos Jungtinėje Karalystėje, po vieną – Airijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. 2014 m. CHAT konferencija Čekijoje – pirmoji, įžengusi į žemyninę Europą. Teisė organizuoti konferenciją Vakarų Bohemijos universitetui suteikta neatsitiktinai – tai bene stipriausias naujausiųjų laikų archeologijos tyrimų centras Vidurio Europoje. Per pastaruosius metus konferencijos dalyvių geografija smarkiai iš-

¹ Vakaruose XX–XXI a. tyrinėjančiai archeologijos mokslo šakai įvardinti vartojami šiuolaikinės archeologijos (angl. *contemporary archaeology*) ar kiek bendresnis vėlyvosios istorinės archeologijos (angl. *later historical archaeology*) terminai. Lietuvoje šio laikotarpio archeologija dar tik žengia pirmuosius žingsnius, terminai nenusistovėję, todėl šioje anotacijoje, remiantis lietuviškąja istoriografija, vartojamas naujausiųjų laikų apibrėžimas.

siplėtė – iš viso Pilzene susirinko apie 50 pranešėjų iš 13-os valstybių: Argentinos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Jungtinės Karalystės, Nyderlandų, Vokietijos, Švedijos, Suomijos, Lietuvos, Čekijos, Kroatijos, Ispanijos, Graikijos ir Irano. Šios anotacijos autoriai tapo pirmaisiais ne tik Lietuvos, bet ir viso Rytų Europos regiono atstovais CHAT konferencijose.

Kiekvienoje CHAT konferencijoje nagrinėjamas vis kitas naujausiųjų laikų archeologijos aspektas, tyrėjai kviečiami pristatyti skirtingų regionų tyrimų patirtį. 2014 m., atsižvelgus į sėkmingus pastarųjų metų Antrojo pasaulinio karo, Ispanijos pilietinio karo, Šaltojo karo, Lotynų Amerikos karinių diktatūrų ir kitų XX a. konfliktų vietų archeologinius tyrimus, konferencija buvo skirta totalitarizmo, autoritarizmo, represijų, nusikaltimų žmogiškumui, „tamsiojo“ paveldo (angl. *dark heritage*), tyrimų sklaidos ir įvairiems kitiems klausimams. „Lietuvos archeologijos“ puslapiuose naujausiųjų laikų konfliktų archeologija, teorinės ir metodinės šios archeologijos šakos apibrėžtys jau nagrinėtos (Petrauskienė, Petrauskas 2014), todėl šioje anotacijoje dalinamasi CHAT konferencijoje patirtais išpūdziais, apžvelgiamos pastarųjų metų naujausiųjų laikų archeologijos tyrimų tendencijos, šios archeologijos šakos būklė Vakarų šalyse ir Lietuvoje, svarstomos tolesnių tyrimų perspektyvos.

Konferencijos dalyvių pranešimai atskleidė naujausių tyrinėjimų kryptis, teorines ir metodines naujausiųjų laikų archeologijos prieigas. Iš viso per tris dienas perskaityti 27 pranešimai, pristatyta 11 stendinių pranešimų. Pirmieji pagal tematiką buvo suskirstyti į 7-ias sesijas, kuriose nagrinėti Lotynų Amerikos nepriklausomybės karų ir karinių diktatūrų, armėnų genocido, Ispanijos pilietinio karo, Antrojo pasaulinio karo ir nacių okupacijos, Holokausto, Graikijos pilietinio karo, Jugoslavijos karų, Irano režimo, atminties bei kraštovaizdžio klausimai. Nesusidarius trijų ar keturių bendros tematikos pranešimų sesijai, stendiniuose pranešimuose atskirai supažindinta su Šiaurės Amerikos vakarinės dalies kolonizacijos, Antrojo pasaulinio karo koncentracijos ir priverstinio darbo stovyklų, Čekijos

partizaninio pasipriešinimo vietų, Šaltojo karo kraštovaizdžio, apgyvendinimo kaitos bei branduolinių ginklų saugyklų tyrimais. Lietuvos naujausiųjų laikų archeologijai pristatyti šios anotacijos autoriai pasiūlykė 2010 m. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojo L. Grigonio-Užpalio vadovietės Daugėliškių miške (Raseinių r.) tyrimus.

Vakaruose naujausiųjų laikų archeologija yra pripažinta archeologijos mokslo šaka, jai skiriama daug dėmesio – tyrimai finansuojami įvairių fondų ir valstybinių programų lėšomis. Antai olandas I. Schute pristatė dujų kameros Antrojo pasaulinio karo nacių koncentracijos stovykloje Sobibore, Rytų Lenkijoje, tyrimų rezultatus. Šie archeologiniai tyrimai surengti pagal tarptautinio net devynerių metų trukmės Lenkijos, Izraelio, Olandijos ir Slovakijos projekto programą. Kitas pavyzdys – keturi Ispanijos pilietinio karo tyrimams skirti pranešimai. Remiantis C. Marín Suárezu, per pastaruosiuosius metus, vietos politikos aktyvistų iniciatyva, vien Ispanijos Burgoso provincijoje tyrinėta apie 40 pilietinio karo laikotarpio masinių kapaviečių. Nužudytų asmenų palaikų ekshumacija ypač suinteresuota Baskų krašto valdžia, kuri skyrė lėšų 2014 m. gruodį surengtam 1-ajam tarptautiniam Ispanijos pilietinio karo archeologų suvažiavimui.

Tačiau valstybinė politika ir vietos gyventojų politinės pažiūros ne visada palankios naujausiųjų laikų archeologijai. Ispanijoje pilietinio karo vietų tyrimams įtakos turi valdančiosios politinės jėgos pozicija, o tyrinėtojai su nerimu laukia kiekvienų rinkimų rezultatų. Reikia pabrėžti, kad naujausiųjų laikų archeologijos, politikos ir vietos bendruomenės santykis sulaukė aktyvių konferencijos dalyvių diskusijų. Nors tyrinėtojai į XX a. konfliktų vietas žvelgia kaip į archeologijos mokslo objektą, naujausiųjų laikų archeologija neatsiejama nuo konkrečios valstybės politinės situacijos ir formuojamos istorinės atminties politikos. Tai rodo, kad XX a. konfliktų vietų tyrimai yra jautriausia archeologijos mokslo sritis.

Dauguma konferencijos dalyvių pabrėžė archeologinių tyrimų reikšmę visuomenei. Naujausiųjų

Vienas konferencijos organizatorių P. Vařeka pristato Šaltojo karo Geležinės uždangos tyrimus Čekijoje. G. Petrausko nuotr.

laikų tyrimuose siekiama sustiprinti vietos bendruomenės atmintį, atkreipti dėmesį į oficialiosios istorijos nutylimas praeities detales. Archeologų dėka kuriami nauji pasakojimai, liudininkams grąžinami prisiminimai. Archeologiniai tyrimai tampa grandimi, kuriančia naują, kur kas išsamesnę XX a. vykusių procesų paveikslą. Čia itin aktualūs Argentinos tyrinėtojo A. Zarankino išsakyti žodžiai: „XX a. archeologijoje kalbama ne apie praeitį, bet apie dabartį“. Su šia mintimi reikia sutikti – archeologai praeitį in-

terpretuoja veikiami šiandienos nuostatų, interpretaciją pateikia dabarties žmogui. Naujausiųjų laikų archeologijoje praeities ir dabarties santykis ypač svarbus – į tyrimus plačiai įtraukiami tiriamų įvykių liudininkai, vietos bendruomenė, svarbų vaidmenį atlieka viešoji archeologija (angl. *public archaeology*), jausminė ir etinė prieiga.

Iš pirmo žvilgsnio susidaro įspūdis, kad Lietuvos ir geografiniu požiūriu tolimiausių pasaulio valstybių atstovų konferencijoje (Argentinos, Irano ir kt.)

patirtys skiriasi. Vis dėlto pranešimai atskleidė bendruosius tyrėjo ir tiriamos vietos santykio aspektus. Šiuo požiūriu konferencijoje išsiskyrė dvi pagrindinės naujausių laikų archeologijos tyrinėtojų grupės: nagrinėjančių gimtosios šalies ir kitų valstybių netolimą praeitį. Pirmųjų pranešimuose buvo jaučiamas stiprus asmeninis tyrėjo ir tiriamos vietos santykis, o antriesiems – daugiausia britams ir olandams – būdingas žvilgsnis iš šalies, silpnesnis emocinis ryšys. Reikia sutikti, kad pastarieji tyrimai labai vertingi, nes atskleidžia kitokį požiūrį, įneša naujos patirties, tačiau šių tyrėjų interpretacija gali lengvai tapti paviršutiniška (paminėtinas R. van der Laarse bandymas apibrėžti Holokausto Rytų Europoje paradigmą).

Naujausių laikų archeologijos tyrinėtojai pranešimuose radiniams daug dėmesio neteikė. Kalbėdami apie tyrimų metu aptiktas plytas, indų ir butelių šukes, žaislų fragmentus bei kitus radinius, dauguma pranešėjų pabrėžė, kad šiuolaikinėje vertingo eksponato sampratoje šie daiktai laikomi beverčiais. Tačiau radinio vertę atskleidžia galimybė kalbėti apie praeities žmogų, jo santykį su nagrinėjamaisiai įvykiais ir supančia aplinka. Kaip pavyzdį galima pateikti jau minėto A. Zarankino pranešime aptartą radinį – stalo teniso kamuoliuką, kuris atskleidžia vienos iš 1976–1983 m. Argentinos kariinės diktatūros aukų kasdienybę slaptame kalėjime, prisideda prie tragiško šios valstybės laikotarpio kolektyvinės atminties formavimo ir perdavimo ateities kartoms.

Konferencijoje pristatyti pranešimai, diskusijose išsakyti komentarai leidžia atkreipti dėmesį į naujausių laikų archeologijos tyrimų ir jų sklaidos reikšmę. Jau po kelių pirmųjų pranešimų sesijų paaiškėjo aktualiausias XX a. konfliktų vietų tyrimų kryptys Vakaruose: Holokaustas, Antrasis pasaulinis karas ir nacių okupacija (dar būtų galima paminėti stiprias Pirmojo pasaulinio karo² ir Ispanijos pilietinio karo archeologijos mokyklas). Konferencijoje pristatyti

Daugėliškių miško bunkerio tyrimai užsienio archeologus nustebino istoriniu turiniu – geriausi pasaulyje XX a. karinių konfliktų, nacių okupacijos ir antinacinių pasipriešinimų archeologijos specialistai prisipažino pirmą kartą išgirde, kad Lietuvoje pasibaigus Antrajam pasauliniam vyko partizaninis karas, o sovietų valdžia vykdė žiaurias represijas... Geriausiai anotacijos autorių pranešimo istorinį kontekstą suprato čekų archeologai – buvusio Rytų bloko atstovai. Šie pastebėjimai, ypač aktualūs dabarties geopolitikos kontekste, leidžia diskutuoti dėl įvairių šiandienos Europos politikos aktualijų.

XX ir XXI a. sandūroje Jungtinėje Karalystėje išsiskyrusi naujausių laikų archeologijos šaka Vakarų Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose užima stiprias pozicijas. Naujausių laikų archeologijos specialistai rengiami geriausiuose universitetuose, jos tematika rengiamos daktaro disertacijos, vykdomi moksliniai projektai, organizuojamos kasmetinės tarptautinės konferencijos. Nuo 2014 m. leidžiamas specializuotas tęstinis naujausių laikų archeologijos leidinys – „Journal of Contemporary Archaeology“. Tačiau Vidurio ir Rytų Europoje, išskyrus Čekiją, naujausių laikų archeologiniai tyrimai beveik nevykdomi arba organizuojamos tik pavienės ekspedicijos, rezultatai nepublikuojami tarptautiniuose mokslo leidiniuose, nepristatomi tarptautinėse konferencijose. Dėl šios priežasties Vidurio ir Rytų Europos regionas kol kas išlieka naujausių laikų archeologijos tyrimų nuošalyje, o Vakarų tyrinėtojai dažnai nežino net pagrindinių šio regiono netolimos praeities detalių.

Lietuvoje per pastaruosius kelerius metus smarkiai išaugo naujausių laikų vietų tyrimų skaičius, į jas pradėta žvelgti kaip į archeologijos mokslo objektą. Didžiausio archeologų ir visuomenės dėmesio sulaukė partizanų bunkerių ir palaikų užkasimo vietų tyrimai. Tačiau užsienio tyrinėtojų auditorijai kol kas buvo pristatyti tik Vilniuje, Tuskulėnų dvaro

² Į konferenciją Pirmojo pasaulinio karo archeologijos tyrinėtojų neatvyko. Šią kryptį kuruoja Bristolio universitetas (Jungtinė Karalystė), kuris nuo 2009 m. rengia atskiras kasmetines tarptautines naujausių laikų konfliktų archeologijos konferencijas.

sodybos teritorijoje, buvusios NKGB–MGB vidaus kalėjime nužudytų rezistentų masinės kapavietės teismo archeologijos tyrimai (Garmus *ir kt.* 1999; Jankauskas *ir kt.* 2005; Jankauskas 2009, p.395–404); netrukus Tuskulėnų masinė kapavietė sulaukė ir Vakarų šalių mokslininkų dėmesio (Bird 2013, p.86–92, 107–199, 259–270, 278–288, 310–324). Šiame kontekste Lietuvos partizaninio karo ir Daugėliškių bunkerio tyrimų pristatymas plačiai užsienio tyrinėtojų bendruomenei yra svarbus įvykis – tai Lietuvos naujausių laikų archeologijos kelio į tarptautinę areną pradžia. Užsienio archeologų susidomėjimas Rytų Baltijos regionu, Daugėliškių miško bunkerio tyrimų įvertinimas rodo, kad pradėtas darbas turi būti tęsiamas.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad kiek daugiau nei dešimtmetį vykstančios CHAT konferencijos subūrė stiprią naujausių laikų archeologijos tyrinėtojų bendruomenę. Antai dalis Jungtinės Karalystės archeologų į konferenciją Čekijoje atvyko vien dėl kolegų tyrimų pristatymo ir po pranešimų vykstančių diskusijų. Šios konferencijos pranešimai, kaip įprasta, bus spausdinami „British Archaeological Reports“ tarptautinės serijos leidinyje, o naujausių laikų archeologijos tyrinėtojai 2015 m. rinksis jau į 13-ąją CHAT konferenciją Šefilde (Jungtinė Karalystė).

20-OJI EUROPOS ARCHEOLOGŲ ASOCIACIJOS KONFERENCIJA STAMBULE (20TH ANNUAL MEETING OF THE EUROPEAN ASSOCIATION OF ARCHAEOLOGISTS)

Europos archeologų asociacijos (toliau – EAA) konferencijos vyksta kasmet nuo 1994 m. 2014 m. rugsėjo 10–14 d. jubiliejinė, 20-oji, EAA konferencija vyko Turkijoje, Stambule. Palyginti su pastaraisiais metais, kuomet šį renginį organizuodavo gana nedideli miestai: 2011 m. – Oslas, 2012 m. – Hel-

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bird, C.E., 2013. *State-Sponsored Violence in the Soviet Union: Skeletal Trauma and Burial Organization in a Post-World War II Lithuanian Sample* (Doctoral dissertation). Michigan State University.

Garmus, A., Jankauskas, R., Urbanavičius, V., 1999. Prospects of Lithuanian Forensic Anthropology. *AML*, 6 (3), 238–241.

Jankauskas, R., 2009. Forensic Anthropology and Mortuary Archaeology in Lithuania. *Anthropologischer Anzeiger*, 67 (4), 391–405.

Jankauskas, R., Barkus, A., Urbanavičius, V., Garmus, A., 2005. Forensic Archaeology in Lithuania: the Tuskulėnai Mass Grave. *AML*, 12 (1), 70–74.

Petrauskienė, A., Petrauskas, G., 2014. Naujausių laikų konfliktų archeologija: Lietuvos partizaninio karo tyrimų atvejis. *Lietuvos archeologija*, 40, 221–253.

SANTRUMPOS

AML – Acta medica Lituanica

MGB – rus. *Министерство государственной безопасности* (Valstybės saugumo ministerija)

NKGB – rus. *Народный комиссариат государственной безопасности* (Valstybės saugumo liaudies komisariatas)

Gediminas PETRAUSKAS,
Aistė PETRAUSKIENĖ

sinkis, 2013 m. – Pilzenas, 2014 m. renginys vyko ištis įspūdingo dydžio ir praeities mieste. Stambule, 5461 km² plotą užimančiame metropolyje, gyvena daugiau kaip 14 mln. žmonių. Kaip savo kalboje pabrėžė EAA prezidentas prof. dr. Friedrichas Lüthas, viena iš priežasčių, kodėl nuspręsta konferenciją surengti Stambule, buvo ta, kad pastarosios trys vyko Europos šiaurėje, todėl būtinai reikėjo atsvaros pietuose. Dėl puikios geostrateginės padėties idealiai tiko Stambulas, jungiantis rytų, šiaurės, vakarų ir pietų šalių žmones bei kultūras.